

Л. В. Полуніна

старший викладач кафедри фінансових розслідувань
факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації
працівників податкової міліції
Університету державної фіскальної служби України

СПОСІБ ЗЛОЧИНУ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОСЯГАННЯМ НА ВІДОМОСТІ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ КОМЕРЦІЙНУ АБО БАНКІВСЬКУ ТАЄМНИЦЮ

У статті розглянуто способи вчинення злочинів, пов'язаних із посяганням на відомості, що становлять комерційну або банківську таємницю. Розроблено класифікацію способів вчинення незаконного збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, а також розголошення комерційної або банківської таємниці.

Узагальнені криміналістичні рекомендації щодо аналізу криміналістично значущої інформації, висунення криміналістичних версій, планування розслідування та проведення слідчих (розшукових) дій.

Під способом вчинення злочину розуміється система дій злочинця з підготовки до вчинення злочину, безпосереднього вчинення злочину та приховування злочину.

Кожен спосіб вчинення злочину залишає притаманні лише йому сліди, що є ознаками його застосування. Вивчаючи ці ознаки, можна побудувати уявну модель події, висунути версії про застосований спосіб, а в деяких випадках – і версію про особу злочинця.

Спосіб злочинів у сфері порушення комерційної або банківської таємниці є ключовим елементом криміналістичної характеристики злочинних посягань цього виду, оскільки в умовах сьогодення перелік таких способів не залишається сталим: він невпинно зростає, використовуючи здобутки науково-технічного прогресу.

Інформація про спосіб злочину дає змогу визначити шляхи встановлення злочинця і його співучасників, предмет злочинного посягання. Крім того, способи можливого вчинення умисних злочинів виступають найбільш важливими елементами в криміналістичній характеристиці злочинів і можуть свідчити про «почерк» злочинця.

Зазначимо, що найбільш поширеними способами отримання інформації, що становить комерційну або банківську таємницю, є: 1) викрадення документів, які містять відомості, що становлять комерційну таємницю, або їх копіювання; 2) прослуховування телефонних розмов; 3) підкуп посадових осіб; 4) прямий доступ до комп'ютерних банків даних; копіювання носіїв інформації; 5) візуальний контроль приміщень; 6) слуховий контроль; 7) установка мікропередавачів у приміщеннях; знімання інформації з будь-яких ліній зв'язку у приміщенні; 8) завоювання довіри родичів, друзів і дітей об'єкта спостереження; 10) незаконне отримання інформації через корумповані елементи в ешелонах влади тощо.

Ключові слова: спосіб злочину, комерційна таємниця, банківська таємниця, незаконне збирання відомостей, незаконне використання відомостей, умисне розголошення.

Постановка проблеми. Структура криміналістичної характеристики злочинів передбачає наявність певних елементів. Основними елементами криміналістичної характеристики є сукупність ознак, що визначають: спосіб вчинення злочину; місце та обстановку; час вчинення злочину; знаряддя і засоби; предмет посягання; особу потерпілого; особу злочинця; типові сліди злочину.

Спосіб вчинення злочину, у тому числі і посягання на відомості, що становлять комерційну або банківську таємницю, є важливим елементом його криміналістичної характеристики. Спосіб вчинення злочину має методологічне значення для науки криміналістики, оскільки слугує в подальшому розвитку і розробці тактики проведення слідчих (розшукових) дій, методики

розслідування кримінальних правопорушень, криміналістичної техніки.

Крім того, важливість встановлення способу злочину визначається формуванням фактичної інформації про його подію, оскільки саме через спосіб здебільшого виявляють процес відображення злочинного акту в навколишній обстановці [1, с. 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти злочинів, пов'язаних із посяганням на відомості, що становлять комерційну або банківську таємницю, способи їх вчинення, тактика проведення слідчих (розшукових) дій розглядалися в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених: А.А. Івахова, Р.Н. Белінського, В.М. Іващенко, І.С. Сербіна, І.Б. Ткачука, А.А. Топоркова, В.Ю. Шепітька, О.В. Курмана та ін.

Метою статті є класифікація та розкриття основних способів вчинення злочинів, пов'язаних із посяганням на відомості, що становлять комерційну або банківську таємницю.

Виклад основного матеріалу. Криміналістична характеристика злочинів є важливою науковою категорією криміналістики і посідає центральне місце в методиці розслідування окремих видів злочинів. Криміналістична характеристика є системою відомостей про криміналістично значущі ознаки злочинів цього виду, що відображають закономірні зв'язки між ними, і слугує для побудови та перевірки слідчих версій у розслідуванні конкретних злочинів.

У системі структурних елементів, що розкривають зміст криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із незаконним збиранням та розголошенням комерційної таємниці, особливе місце посідає спосіб злочину. Інформація про спосіб злочину дає змогу визначити шляхи встановлення злочинця і його співучасників, предмет злочинного посягання [2, с. 37].

Крім того, відповідно до вимог п. 1 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), у кримінальному провадженні підлягають доказуванню час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення.

Суттєву для розслідування інформацію має також характеристика способу вчинення злочину, його поширеність, конкретні прийоми реалізації, використані технічні засоби, їх конструктивні особливості, джерела отримання та ін.

Так, характер використовуваних способів і технічних пристроїв із метою незаконного збирання комерційної таємниці вказує на можливе коло суб'єктів здійснення цього злочину,

оскільки апаратура, використовувана спецслужбами з цією метою (зокрема її кращі зразки), набагато перевершує за своїми можливостями техніку, що є в розпорядженні комерційних організацій [3, с. 8].

Дані про спосіб злочину мають також важливе значення для розкриття раніше вчинених в аналогічний спосіб злочинів [2, с. 37].

На основі пізнання закономірностей формування, причин і форм повторюваності способу вчинення злочину розробляються засоби, прийоми і методи виявлення, збирання, дослідження і оцінки доказів. Як явище доказової інформації, спосіб вчинення злочину має методологічне значення для криміналістики і є одним з елементів для подальшого розвитку теорії криміналістики, криміналістичної техніки, тактики і методики, розробки нових рекомендацій, засобів і методик розслідування кримінальних правопорушень [4, с. 69].

На нашу думку, спосіб злочинів у сфері порушення комерційної таємниці є ключовим елементом криміналістичної характеристики злочинних посягань цього виду, оскільки в умовах сьогодення перелік таких способів не залишається сталим, він невпинно зростає, використовуючи здобутки науково-технічного прогресу [5, с. 113–118].

Ст.ст. 231, 232 Кримінального кодексу України в числі способів злочинів, пов'язаних із посяганням на відомості, що становлять комерційну або банківську таємницю, називають: 1) незаконне збирання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю; 2) незаконне використання таких відомостей; 3) умисне розголошення комерційної або банківської таємниці. Детальний огляд перерахованих дій дає змогу зробити висновок, що незаконними способами отримання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, є: 1) викрадення інформації; 2) інші незаконні способи отримання інформації.

Незаконне збирання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, може виявлятися у:

1) викраденні офіційних документів, що створені фізичною або юридичною особою, оформлені і посвідчені в установленому порядку. Така крадіжка може бути як відкритою, так і завуальованою, коли справжні предмети посягання (документи, вироби, що містять комерційну таємницю) викрадаються разом з іншими та в такий спосіб створюється хибне уявлення про дійсні цілі злочинців [6, с. 44–51];

2) отриманні конфіденційної інформації шляхом умисного заволодіння предметом (речовиною), продуктом виробництва, відомості про який становлять комерційну таємницю [7, с. 253].

Іншими незаконними способами отримання інформації можна назвати:

1) отримання відомостей без заволодіння документом (предметом) – отримання конфіденційної інформації від обізнаних осіб, які умисно розголошують інформацію; отримання конфіденційної інформації від обізнаних осіб, які розголошують їх з необережності; отримання відомостей, що становлять комерційну таємницю, шляхом розвідувального опитування;

2) отримання відомостей шляхом технічного спостереження [7, с. 253].

Основний перелік способів отримання інформації про конкурентів був опублікований доктором Уортом Уайдом у журналі «Chemical Engineering» ще в 1965 р. Цей перелік не втратив актуальності і до цього часу. Він включає як законні, так і незаконні способи отримання відомостей, що становлять комерційну таємницю [8, с. 190].

До числа законних можна зарахувати: 1) збір і узагальнення інформації ЗМІ; 2) вивчення реклами конкурента; 3) відвідування і вивчення фірмових магазинів конкурентів; 4) ознайомлення з публікаціями конкурентів і звітами про процеси, отриманими звичайними шляхами; 5) доступ до відомостей, наданих публічно колишніми службовцями конкурента; 6) огляди ринків і доповіді інженерів-консультантів; 7) вивчення фінансових звітів конкурентів (публічного характеру); відвідування ярмарків і виставок, які влаштовуються конкурентами, і ознайомлення з видаваними ними брошурами; 8) аналіз виробів конкурентів; 9) ознайомлення зі звітами комівожерів і відділів закупівлі тощо.

Проте рівень прибутків і переваги у конкурентній боротьбі, які можна отримати в результаті використання відомостей конфіденційного характеру, що належать фірмам-конкурентам, змушує суб'єктів господарської діяльності використовувати незаконні способи добування зазначених даних.

До числа незаконних способів належать: 1) фінансування контрактів на виконання науково-дослідних робіт за кордоном із метою проникнення в деякі лабораторії; 2) відправлення на навчання за кордон студентів і стажерів;

3) спроби запросити на роботу спеціалістів, які працюють у конкурента, і вивчення заповнених ними з цією метою анкет; 4) обережно задані питання спеціалістам конкурента на спеціальних конгресах тощо; 5) безпосереднє таємне спостереження; 6) удаване пропонування роботи службовцям конкурента без наміру брати їх на роботу з метою отримання від них інформації; 7) удавані переговори з конкурентом начебто для придбання ліцензії на один із патентів; 8) використання шпигунів-професіоналів для отримання інформації; 9) переманювання з роботи працівників конкурента для отримання інформації; 10) посягання на власність конкурента; 11) підкуп співробітників закупівельного відділу конкурента чи його службовців; 12) засилання агентів до службовців чи спеціалістів конкурента; 13) підслухування розмов у конкурента; 14) викрадення креслень, зразків, документів тощо; 15) шантаж і різні способи тиску; 16) негласний контроль за діловою кореспонденцією; 17) перехоплення носіїв інформації, що становить комерційну таємницю суб'єкта господарської діяльності, на каналах їх транспортування (пошта, кур'єри), зокрема використання телемоніторів-голок, які дають змогу через кути конвертів, якщо вони додатково не проклеєні липкою стрічкою, прочитати зміст документа, який містить відомості, що становлять комерційну таємницю, ділового листа тощо, не розкриваючи конверт; 18) отримання інформації, що становить комерційну таємницю підприємства, через «корзину зі сміттям» (викинуті чернетки, пошкоджені носії, відпрацьовані документи та ін.) тощо [8, с. 191].

Незаконне використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, може мати такі форми: 1) пред'явлення майнових чи інших вимог до власника комерційної чи банківської таємниці за повернення або нерозголошення відповідних відомостей; 2) продаж інформації третім особам; 3) обмін інформації, що становить комерційну або банківську таємницю, на іншу або матеріальні цінності; 4) корегування своїх дій під час укладення договорів із власником такої таємниці [6, с. 44–51].

Незаконне отримання відомостей, що становлять комерційну таємницю, здебільшого передбачає подальше неправомірне використання інформації з метою: 1) вдосконалення виробничої і комерційної діяльності організації, що заволоділа конфіденційною інформацією

(підвищення конкурентоздатності продукції і ефективності виробництва, вибір оптимальної стратегії збуту товарів і торгових переговорів тощо); 2) завдання збитків організації-конкуренту (протидія збуту продукції, порушення виробничих і торговельних зв'язків організації: зриву торговельних переговорів і угод; зниження інвестиційних можливостей організації, підготовка і поширення дезінформаційних матеріалів ганебного характеру тощо).

Незаконне використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, можливе в іншому вигляді, наприклад умисне розголошення таких відомостей. Розголошення може здійснюватись усно, письмово, із використанням засобів зв'язку та масової інформації, комп'ютерних мереж тощо [6, с. 44–51].

Висновки і пропозиції. Отже, спосіб вчинення злочинів у сфері порушення комерційної або банківської таємниці є ключовим елементом криміналістичної характеристики злочинних посягань цього виду, оскільки в умовах сьогодення перелік таких способів не залишається сталим: він невинно зростає, використовуючи здобутки науково-технічного прогресу. І тому для створення і забезпечення стану захищеності різної інформації, що становить комерційну таємницю, необхідне знання більшості з можливих шляхів отримання відомостей, які містять комерційну таємницю. Це допоможе виробленню найбільш ефективної системи заходів запобігання поширенню відповідної інформації і визначенню чіткого плану дій у разі наявності ознак несанкціонованого її поширення.

Список використаної літератури:

1. Зав'ялов С.М. Спосіб вчинення злочину і сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза». Київ, 2005. 21 с.
2. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методика : монографія / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. / за ред. В.Ю. Шепітька. Харків : Право. 2006. 624 с.
3. Андрианов В.И., Бородин В.А., Соколов А.В. «Шпионские штучки» и устройства для защиты объектов и информации. Справочное пособие. Санкт-Петербург : Лань, 1996. 272 с.
4. Пясковський В.В. Спосіб учинення злочину яє елемент криміналістичної характеристики умисного вбивства дитини батьками, родичами або особами, на яких покладено обов'язки з її виховання. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1 (25). С. 69–73.
5. Іващенко В.М. Спосіб злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинної діяльності у сфері порушення комерційної таємниці. *Право і суспільство*. 2006. № 1. С. 113–118.
6. Курман О.В. Про криміналістичну характеристику злочинів, пов'язаних із посяганням на відомості, що становлять комерційну або банківську таємницю. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2012. Випуск 12. С. 44–51.
7. Топорков А.А. Криминалистическая методика расследования преступлений : учебник. Москва, 2018. 294 с.
8. Андрианов В.И., Соколов А.В. «Шпионские штучки 2» Или как сберечь свои секреты / за ред. О.В. Колесниченко, О.С. Золотарева, И.В. Шигина. Санкт-Петербург : Полигон, 1997. 272 с.

Polunina L. V. The way of crime as an element of the forensic characterization of crimes related to encroachment on information constituting a commercial or banking secret

The article deals with the ways of committing crimes related to the encroachment of information that constitutes a commercial or bank secret, the classification of the ways of committing illegal collecting for the purpose of using or using the information constituting a commercial or bank secret, as well as bank secrets.

Generalized forensic recommendations for the analysis of forensically relevant information, the promotion of forensic versions, the planning of investigations and the conduct of investigative (search) actions.

Under the method of committing a crime is a system of actions of the offender to prepare for the commission of the crime, direct commission of the crime and concealment of the crime.

Every method of committing a crime leaves only the traces that are signs of its use. By studying these features it is possible to construct an imaginary model of the event, to produce versions of the method used, and in some cases, a version of the identity of the offender.

The method of commercial or banking secrecy is a key element in the forensic characterization of criminal offenses of this type, as in the present day the list of such methods remains constant: it is growing steadily, using the advances in scientific and technological progress.

Information about the crime mode allows to determine the ways of establishing the offender and his accomplices, the subject of the criminal assault. In addition, ways of possibly committing a deliberate crime are the most important elements in the forensic characterization of the crimes and may indicate the offender's "handwriting".

To sum up, let us note that the most common ways to obtain information that is commercially or banking secrecy are: 1) stealing documents containing confidential information or copying them, 2) listening to telephone conversations; 3) bribery of officials; 4) direct access to computer databases; copying media; 5) visual inspection of the premises; 6) auditory control; 7) installation of micro transmitters on premises; removal of information from any communication line indoors; 8) gaining the trust of relatives, friends and children of the object being monitored; 10) illegally obtaining information through corrupt elements in the echelons of power, etc.

Key words: *way of crime, commercial secrets, bank secrecy, unlawful collection of information, unlawful use of information, deliberate disclosure.*